

POSUDEK HABILITAČNÍ PRÁCE

Luboš Merhaut: Cesty polemiky. Proměna žánru polemiky v české literatuře na přelomu 19. a 20. století

Historie české literatury z konce 19. a z počátku 20. století přitahuje pozornost badatelů více než sto let. Jako by v době zrodu české literární moderny byly exponovány problémy, s kterými se česká kultura stále potýká. Hodnota těchto „návratů“ je ovšem různá, v jednom se však vykladači shodují: důležitý klíč k poznání stále reaktulizovaných estetických a ideových problémů nabízí modernisticky orientovaná literární kritika 90. let. Dílo jejich zakladatelů, především H. G. Schauera, F. X. Šaldy, F. V. Krejčího, Jindřicha Vodáka (méně již Arnošta Procházku nebo Jiřího Karáska ze Lvovic) bylo mnohokrát analyzováno podobně jako dílo Otokara Březiny, Antonín Sovy nebo Karla Hlaváčka. Samozřejmě, že v těchto výkladech nemohly být ignorovány početné střety, zejména mezi reprezentanty jednotlivých modernistických proudů. V těchto metakritických úvahách jsou však tehdejší literární polemiky interpretovány především v rámci historie kritického myšlení, který také určuje jejich závažnost nebo nevýznamnost. Tento přístup však nemůže postihnout specifičnost žánru, v kterém vystupuje do popředí – oproti „objektivním“ interpretacím - soukromá sféra aktérů. Určitou nedůvěru k tomuto žánru, k „figurám polemické exhibice“ (Karel Čapek) si badatelé podržují dodnes.

V **Cestách polemiky** se Luboš Merhaut soustředil k systematickému historickému a teoretickému rozboru polemik z času konstituování české literární moderny. Texty, které dosud pouze doplňovaly literárně historický výklad nebo byly vyňaty z komplexu dobových polemik a zkoumány samostatně, učinil Merhaut předmětem svého zkoumání. Touto cestou se dosud nikdo nebral.

V úvodních partiích Merhaut připomíná teoretická pojetí žánru – stanoviska odmítavá (Foucault: „polemika jakožto parazitní forma diskuze a překážka při hledání pravdy“) i vysvětlující (Dascal: „polemický diskurs zaujímá centrální místo v našem veřejném i osobním životě“). Oceňuje inspirativnost prací českých badatelů Jiřího Homoláče, Milana Jankoviče, Františka Weyra. Poučený vhled do teoretické problematiky mu umožnil postihnout proměnlivost tohoto „sebestředného a sebestvrzujícího žánru“. Uvádí, že zkoumá „rozlehlý a málo známý a reflektovaný materiál z dějin české literatury, materiál poskytující svébytný průhled do dobového dění, svým dialogickým, dynamickým charakterem umožňující oživit mnohé zasuté a podstatné jevy a souvislosti s nezbytným vědomím mnohosti a plurality vrstvicích se dějů“.

V kapitolách Čas apelů a rozkladů a „Pohyb proti klidu“ se autor zabývá velmi různorodým okruhem kritiků a publicistů, jejichž názory modifikují nebo rozkládají kanonizované pojetí národní literatury (mj. Jan Herben, Jakub Arbes, Jan Vychodil, Leander Čech, Lev Šolc, Vilém Mrštík, Jaroslav Vrchlický, T. G. Masaryk). Mnohdy byli inspirováni představiteli „literárních

revolucí“ v cizích literaturách (Karl Bleibtreu, Ernest Renan, Émile Zola, Paul Bourget, V. G. Běliniskij ad.). Merhautovy charakteristiky těchto textů zdůrazňují především ty složky, které dílčími momenty anticipují kritické postoje generace let devadesátých (význam kritiky pro národní společenství, specifikum literární kritiky, vztah národní a cizojazyčné literatury). Po tomto orientačním zmapování literárního pole zlomu osmdesátých a počátku devadesátých let následují kapitoly, věnované sérii polemickým střetů.

Vystoupení českých spisovatelů proti „klerikální kritice“, která“ v měsíčníku *Vlast* pranýřovala Nerudův neuctivý vztah ke katolické církvi, vzbudilo v české společnosti velký ohlas. (Merhaut uvádí, že se tímto polemickým kláním zabývalo téměř 200 textů). V době, kdy docházelo k rozpadu tradičního modelu jednotného národního umění, představoval spor o Nerudu demonstrativní přihlášení k společným hodnotám české národní společnosti. Proto se proti Škrdlově měsíčníku postavila téměř celá spisovatelská obec (svoboda projevu proti autoritářství. Tradicionalistům poskytl protest možnost podílet se na vytvoření společné „celonárodní“ platformy, po níž tolik toužili („pokrok“ proti autoritářství), mladí autoři uvítali toto veřejné distancování od nejkonzervativnější části české literatury (svoboda projevu). Merhaut polemiky, podněcené katolickou kritikou Nerudova díla, zpracoval monograficky. Naproti tomu konfliktní vztahy jednotlivých osobností, které vedly k veřejným polemikám, i samotný průběh polemik interpretuje v různých kontextuálních vazbách. Píše: „Spíše nás zajímá ... pohyb, souběžnost a relativná dvojedinost v neustále se proměňujících siločarách aktérů a kontrastů, především znovu obnovovaných a nenaplnitelných konkretizací“. návratnost událostí a témat v jednotlivých kapitolách sice skrývá nebezpečí, že se čtenář setkává na různých místech předložené práce se stejnými informacemi, převážně však určitá vracející se událost naopak odkrývá, díky novým konfiguracím, dosud nereflektovanou podobu tehdejších zápasů.

Z různých úhlů jsou zkoumány polemiky „starých a mladých“ (Macharův Hálek), pokusy o formulování univerzálnosti modernity (syntéza modernistických proudů), direktivní postupy dvojice Masaryk a Machar (výběr vhodných kandidátů na jednotlivé „úkoly“), konstrukty společných programů moderny (provolání české moderny, připravovaný almanach moderny, *Almanach secese*), vášnivé spory F. X. Šaldy s Arnoštem Procházkou a Jiřím Karáskem ze Lvovic (opakují se v různých časových fázích), hilsneriáda (Masarykova charakteristika: „Atentát proti zdravému rozumu a lidskosti“) a zcela organicky do této tak bohatě reflektované řady polemik je začleněna aféra anonymních listů. Z výčtu témat, které Merhaut často do minuciózních podrobností zpracoval, je zřejmá jejich vzájemná souvislost. „Dobově příznačný, svébytný a sebestředný polemický žánr dovoloval bezprostředněji a otevřeněji formulovat estetické a ideové koncepty, stával se platformou sporů s významem nadčasovým a zároveň prostorem útoků ryze osobních dosahem toliko časovým“. Takové zkoumání si ovšem vyžadovalo pozornost k jiným faktorům, než je tomu při zkoumání literární kritiky. V žánru polemiky vystupují do popředí aktéři sporu, typy jejich sebe prezentací, autostylizační masky, taktiky a strategie při interpretacích a nastolování nových témat a v neposlední řadě stále dokreslovaný negativní portrét protivníka nebo

protivníků. Proto míra zobecnění, která je samozřejmá při výkladu textů kritiky, je u literárních polemik odlišná. Musí být zachován nezastupitelný jazyk polemika. Proto Merhaut dává přednost autentickým promluvám, citátům, z kterých někdy vytváří jakousi koláž.

Merhautův podrobný průzkum polemik rozšiřuje dosavadní poznání české moderny. Zcela nově je formulován význam T. G. Masaryka v procesu uskupování mladé generace 90. let. Toto období je obvykle viděno Šaldovýmá očima, Merhaut však docenil roli Arnošta Procházky a Jiřího Karáska ze Lvovic. Udivuje znalostí širokého okruhu pramenů, archivních materiálů, periodik (nejen revue, ale také denního tisku). Zúročila se mnohaletá práce na Lexikonu české literatury, jehož poslední dva svazky Merhaut redigoval. Také jeho edice (připomínám dvousvazkovou Hilsneriádu ve spisech T. G. Masaryka) a jeho průkopnické práce o historii Moderní revue (rozsáhlý sborník z roku 1995, který redigoval s Ottou M. Urbanem) i nové, komentované vydání Procházka Prohibita duše, jsou dnes významným badatelským pramenem.

Práci doporučuji k habilitačnímu řízení.

2. 6. 2020

Doc. Dr. Jiří Brabec, CSc